

Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos pėdsakai Kretingoje

► Sausio 15 d. sukako 250 metų, kai gimė viena iškiliausių XIX a. Žemaitijos ir Lietuvos asmenybių Jurgis Pabrėža, labiau žinomas vienuoliniu tėvo Ambraziejaus vardu. Šį pasaulį jis išvydo Lenkijos parapijos Večių kaime, o savarankišką gyvenimo kelią pradėjo ir ryškiausias pėdsakus paliko Kretingoje.

Viename laiške Jurgis Pabrėža rašė, kad „dar vaikas būdamas pamėgau augalus, juos sodinau, ravėjau ir su jais žaidžiau“. Todėl nuo mažų dienų į mokslus, o ne į ūkininkavimą, linkusį paauglį tėvai 1785 m. atvežė į Kretingoje veikusią vienintelę Vakarų Žemaitijoje vidurinę mokyklą, tuo metu vadintą Karolštato aukštesniąja mokykla.

Mokykla stovėjo aikštės vakariniame pakraštyje, tarp dabartinių prekybos centrų „Senukai“ ir „Maxima“. Viename jos pastate buvo mokyklos vadovo ir mokytojų butai, o kitame veikė trys klasės, bendrabutis ir koplyčia, taip pat gyveno du auklėtojai. Vaikus mokė kunigai jėzuitai, dieceziniai kunigai, mokytojai pasauliečiai, taip pat kunigai bernardinai. Mokoma buvo lenkiškai, todėl prieš stojant į mokyklą J. Pabrėžai teko mokytis šios kalbos pagrindų.

Mokykloje J. Pabrėža praleido septynerius metus. Joje mokėsi algebros, gamtos mokslų, geografijos, istorijos, katekizmo, logikos, matematikos, retorikos, lenkų kalbos gramatikos, lotynų ir vokiečių kalbų. Mokslai sekėsi gerai, todėl jaunuolis pateko tarp geriausiai besimokančių moksleivių, kurie 1791 m. buvo apdovanoti sidabro medaliu „Diligentiae“. Mokymo procesas glaudžiai buvo susijęs su religiniu doroviniu ugdymu. Todėl kiekvieną mokslo ir poilsio dieną mokiniai koplyčioje pradėdavo ir baigėdavo pamaldomis, religinių švenčių švęsti ir šv. Mišių klausyti iš bendrabučio eidavo visi drauge į bernardinų bažnyčią.

Baigęs mokyklą, J. Pabrėža mokslų tęsti 1792 m. išvyko į Vilniaus universitetą. Vėliau baigė Varnių dvasinę seminariją, tapo kunigu ir nuo 1796 m. tarnavo įvairiose Žemaitijos parapijose nepriekaištingai vykdydamas jam patikėtas pareigas, daug dėmesio skirdamas apaštalavimui,

► T. Ambraziejaus Pabrėžos biustas. Skulptorius Petras Kalenda, apie 1939 m.

rūpinimuisi parapijiečiais, savo dvasios tobulinimui. Tuo pat metu jis ėmėsi mokslinės veiklos: savarankiškai vykdė botanikos ir medicinos studijas. Tačiau dėl kasdienių ūkinių parapijos reikalų dažnai tekdavo ilgesniam laikui atsitraukti nuo pasiruošimo pamokslams ir mokslo studijų. Todėl siekdamas tobulinti savo asketišką gyvenimą ir giliau pasinerti į sielovados darbą, 1816 m. gruodžio 8 d. įstojo į Šv. Pranciškaus III ordiną (OFS), pasirinkdamas vienuolinį tėvo Ambraziejaus vardą, o 1817 m. gruodžio 9 d. davęs įžadus, apsigyveno Kretingos bernardinų vienuolyne.

J. Pabrėža su bernardiniais (pranciškonais observantais) buvo susirišęs nuo jaunų dienų. Pirmą, jo dėdė Aleksandras Pabrėža buvo bernardinas. Antra, mokydamasis Kretingoje ir lankydamasis bažnyčioje, jis stebėjo bernardinų gyvenimą, susipažino su šv. Pranciškaus mokymu. Kunigaugiant jam ne kartą buvo atėjusi mintis stoti į vienuolyną.

Kodėl į vienuolyną jis stojo tretininku, o ne mažesniuoju broliu, galime tik numanyti, kadangi apie tai žinių tėvo Ambraziejaus raštuose nerandame. Vienuoliai tretininkai, kaip ir mažesnieji broliai, dėvėjo abitą, prisimdavo naują vardą, laikydavosi vienuolijos tvarkos ir naudojosi visomis jai teikiamomis dvasinėmis malonėmis bei privilegijomis. Tačiau jie neturėjo teisės rinkti vienuolijos vadovų ir būti jais renkami. Tretininko statusas

leido Pabrėžai laisvai tęsti pradėtus botanikos mokslo tyrimus, gilinti medicinos žinias ir pritaikyti jas praktikoje padedant ligoniams. Tretininkai taip pat buvo laisvesni neturto atžvilgiu. Vienuolyne surašyti tėvo Ambraziejaus testamentai liudija, kad jis ir toliau valdė asmeninį turtą ir disponavo juo savo nuožiūra.

Nors ir nebūdamas mažesniuoju broliu, tretininkas tėvas Ambraziejus uoliai atliko visas vienuolyno vadovybės patikėtas vienuolio pareigas. Iš pradžių dirbo bernardinų mokyklos mokytoju, mokė vaikus lotynų kalbos, gamtos, geografijos ir tikybos. Manoma, kad darbas mokykloje paskatino jį apie 1825 m. parašyti pirmąjį lietuvišką (žemaitišką) geografijos vadovėlį, skirtą vidurinių mokyklų žemesnėms klasėms.

Dar tarnaudamas kunigu J. Pabrėža ėmė garsėti savo pamokslais. Todėl 1821 m. jis buvo paskirtas vienuolyno pamokslininku misionieriumi ir juo tarnavo iki 1828 metų. Jo pamokslai skambėjo ne tik iš Kretingos, bet ir iš kitų Žemaičių vyskupijos bažnyčių sakyklų.

Pamokslauti vyskupas jį siuntė ir į Vokietijos valdomos Mažosios Lietuvos katalikų bažnyčias. Pamokslams jis ruošdavosi labai atsakingai: stengėsi kuo detaliau susipažinti su vietos žmonių gyvenimo būdu, ydomis, elgesiu ir papročiais. Todėl iš sakyklos sklindantys jo pamokymai klausytojams buvo lengvai suvokiami ir darė didelį poveikį. Užrašytus pamokslus Pabrėža saugojo, iriškavo į knygas. Šiandien jie vertinami kaip svarbus žemaičių papročių, kalbos ir kultūros pažinimo šaltinis. Tėvas Ambraziejus buvo sumanus nuodėmklausys ir dvasios vadovas, palikęs apie 4 000 dvasinio turinio raštų. Iš jų paskelbtas buvo nuodugnai išpažinčiai pasiruošti skirtas veikalas „Parkratims sumenys“, kurį redagavo ir 1869 m. Tilžėje kaip kontrafakcinį leidinį išleido vyskupas Motiejus Kazimieras Valančius. Knygelė vadinosi „Parkratima ant Saužinės“ ir turėjo didelę paklausą, todėl 1877 m. ir 1893 m. buvo išspausdinta pakartotinai.

(Nukelta | 12 p.)

► Karolštato aukštesniosios mokyklos pastatas (kairėje) ir Bažnyčios (Vienuolyno) gatvė, kuria J. Pabrėža su bendramoksliais eidavo iš mokyklos į bažnyčią. P. Mongirdaitės XX a. pr. išleisti atvirukai.

Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos pėdsakai Kretingoje

[Atkelta iš 11 p.]

Pabrėža daug laiko skyrė savo asmenybės ir dvasios tobulinimui, rašė filosofinį veikalą „Ryžtai“, kuriame sisteminio savo gyvenimo principus. Kitu laiku jis kūrė eiles, domėjosi tautosaka, mėgo liaudies dainas. Be išvardintų pomėgių, žinome, kad J. Pabrėža turėjo tapytojo talentą. Kretingos muziejuje saugomi du jaunystėje jo tapyti šventųjų paveiksliai. Viename jų pavaizduotas pranciškonas šv. Antanas Paduvietis, kuris buvo pavyzdžiu tėvo Ambraziejaus vienuoliškame kelyje.

Žemaičiai tėvą Ambraziejų prisimena ne tik kaip dvasios, bet ir kaip kūno gydytoją, skubėjusį pagelbėti sergantiems vargšams. Lankydamas nuo įvairių ligų kenčiančius ir medicinos pagalbos gauti negalinčius ligonius, jis ėmėsi ieškoti būdų kaip jiems padėti. Jausdamas neturintis pakankamai žinių apie vaistažoles, jis ėmėsi rinkti visas žoles ir jas tyrinėti, o išsiaiškinęs jų gydomąsias savybes, darė įvairias tinktūras ir naudojo ligoniams gydyti. Vienuolyne vyrus priiminėjo rytinio korpuso antrajame aukšte, kamaroje šalia savo celės. Moteris, kurioms buvo draudžiama lankytis vienuolyne gyvenamoje zonoje, priimdavo pirmojo aukšto ūkinėse patalpose. Kviečiamas pas sunkius ligonius, vykdavo į jų namus.

Tyrinėdamas žoles, Pabrėža įsigilino į botanikos mokslą, sudarė apie 800 augalų herbarą, užrašinėjo ir kūrė augalų vardus, rašė mokslinius botanikos veikalus. Iš jų svarbiausi yra alfabetinis žemaičių–lotynų kalbų morfologinių botanikos terminų žodynas „Sryje Balsenyyny. Biiluu Žemayt. Lotinyyny“, 1834 m. sudarytas sisteminis augalų vardynas „Wardaa tayslyynee Augimiu“ ir 1843 m. baigtas rašyti mokslinę veiklą vainikavęs augalų sistematikos veikalas „Tayslius augimynnis“ (Augalų sistema). Jo parašyti botanikos darbai yra svarūs indėlis Lietuvos florai pažinti ir pirmasis bandymas sukurti botanikos terminiją ir nomenklatūrą lietuvių kalba. Dalis užrašytų ir sugalvotų terminų tebevartojama ir šiandien.

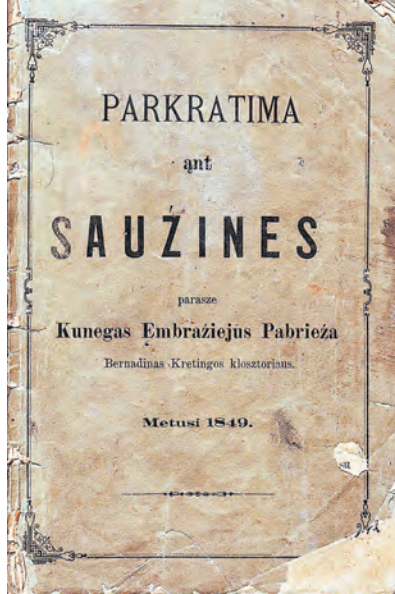
Savo turėtą nedidelį turta tėvas Ambraziejus testamentu išdalino giminaičiams, o biblioteką, rankraščius ir herbarus paliko Kretingos bernardinų vienuolynui. Vėliau šis palikimas buvo išblaškytas po įvairias bibliotekas, muziejus, o dalis rankraščių ir herbarų dingo. Augalų sistematikos veikalui išleisti po autoriaus mirties buvo surinktos lėšos, tačiau jam pasirodyti rusams valdant Lietuvą nebuvo lemta. Tik 1900 m. JAV išeivijos lietuviai paskelbė dalį šio veikalų, pavadintą „Botanika arba Taislius Auguminis“. Pats rankraštis vėliau pateko į Lietuvos

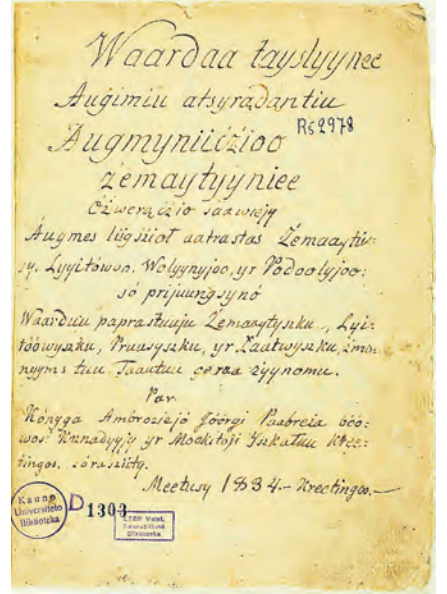
► Gvardijono t. F. Rimkevičiaus rūpesčiu prie t. Ambraziejaus kapo 1895 m. pastatytas akmens kryžius. 1927 m.

► J. Pabrėžos sukurtas paveikslas-herbariumas, kabėjęs celėje virš jo lovos. XIX a. pradžia, atnaujintas apie 1935 m.

► Vyskupo M. K. Valančiaus pastangomis 1869 m. Tilžėje išleista nuodugnai išpažinčiai pasiruosti skirta knygelė „Parkratima ant Sauzines“

► 1834 m. sudaryto sisteminio augalų vardyno „Wardaa tayslyynee Augimiu“ antraštinio lapo faksimilė. Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka

nacionalinę M. Mažvydo biblioteką ir 2008 m. buvo įtrauktas į UNESCO programos Pasaulio atmintis Lietuvos nacionalinį registrą kaip nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektas. Trijų institucijų – Gamtos tyrimų centro Botanikos instituto, Lietuvių kalbos instituto ir Nacionalinės bibliotekos, bendromis pastangomis veikalas „Taislius augimynnis“ 2009–2015 m. pagaliau buvo publikuotas.

Gyvendamas ir dirbdamas vienuolyne, tėvas Ambraziejus bandė gimtosios šiaurės vakarų žemaičių (douninkų) tarmės pagrindu sukurti bendrinę žemaičių kalbą, kuria rašė savo mokslinius ir dvasinius veikalus. Šios žemaičių kalbos normos užfiksuotos vienuolyne gyvenusio kalbininko Simono Groso 1835 m. parengtoje žemaičių kalbos gramatikoje „Kalbrieda lezuwe žemaytyszka“.

Tėvas Ambraziejus mirė 1849 m. spalio 30 d. po ligonių priėmimo. Vienuoliai rado jį savo celėje, parimusį ant klapto prie krucifikso. Palaidotas buvo garbingoje vietoje prie pagrindinio parapijos kapinių tako priešais šv. Jurgio koplyčią. Kapą iš pradžių žymėjo ažuolinis kryžius, vietoje kurio 1895 m. vienuolyno gvardijono t. Felikso Rimkevičiaus rūpesčiu buvo pastatytas akmens kryžius su kuklia lotyniška epitafija: „Praed. Pabreza Ambrosius Vixit 79 an. 15 ian. 1771 Obiit 30 oct. 1849“.

Kretingos krašto žemaičiai laiko tėvą Ambraziejų šventuoju, nuolat lanko jo kapą, prie kurio meldžiasi jį pagerbdami bei prašydami pagalbos nuo ligų ir nelaimių. Tarpukariu broliai pranciškonai pradėjo rinkti medžiagą tėvo Ambraziejaus beatifikacijos (paskelbimo palaimintuoju) bylai. Vienuolyno gvardijono t. Augustino Dirvelės rūpesčiu ant Pabrėžos kapo 1933 m. buvo pastatyta koplytelė su vienuolio ir angelų skulptūromis, parvežtomis iš Vokietijos. Pranciškonai ėmėsi rinkti palidijimus apie tėvo Ambra-

ziejaus šventumą ir stebuklingus tikinčiųjų pagijimus prie jo kapo, o gautas žinutes publikavo žurnale „Pranciškonų pasaulis“. Pranciškonų spaustuvė leido jam atminti skirtus atvirukus ir atmintines. Pabrėžos vardu apie 1933 m. buvo pavadinta nauja miesto gatvė priešais Pranciškonų gimnaziją. Vienuolyno archyvaru dirbęs istorikas, kunigas Petras Ruškys parengė Pabrėžos gyvenimo aprašymą. Tęsdami duomenų beatifikacijai rinkimą, pranciškonai ruošėsi apie kunigą Jurgį Pabrėžą išleisti knygą, kurią parašė Pranciškonų gimnazijos mokytojas Juozas Pavilionis. Deja, rankraštis neišliko, nes buvo sudegintas 1940 m. rusams okupavus kraštą. Išliko tik jo fragmentai, kuriais naudojosi ir pranciškonų kunigas tėvas Viktoras Gidžiūnas, parašęs monografiją „Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)“, kurią 1993 m. Romoje išleido Lietuvių katalikų mokslų akademija.

Nors sovietmečiu buvo bandoma išbraukti iš istorijos su bažnyčia susijusius faktus, o Pabrėžos gatvė buvo pervadinata J. Janonio (vėliau – S. Poležaikino) vardu, sovietams nepavyko iš žmonių atminties ištrinti tėvo Ambraziejaus atminimo. 1971 m. sausio 15 d. Kretingoje įvyko iškilmingas Jurgio Pabrėžos 200-ųjų gimimo metinių minėjimas, kurį surengė rajono švietimo skyrius ir kraštotyros draugija. Jame su J. Pabrėžos gyvenimu, jo moksliniais darbais ir bibliografija kretingiški supažindino mokslininkai iš Botanikos instituto, Lietuvos botanikų draugijos ir kitų mokslo įstaigų. Jų pranešimai 1972 m. buvo publikuoti Vilniuje išleistame mokslinių straipsnių rinkinyje „Jurgis Pabrėža (1771–1849)“, Tais pačiais metais J. Pabrėžos kapas buvo paskelbtas respublikinės reikšmės istorijos paminklu. Kretingos muziejininkai senajame muziejuje Kęstučio gatvėje įrengė memorialinį Jurgio Pabrėžos kampelį, o muziejui persikėlus į restauruotus vienuoly-

► J. Pabrėžos tapyti Švč. Mergeles Marijos ir šv. Antano Paduviečio paveiksliai. XIX a. pirmą pusę

no rūmus, dvejose celėse, kuriose gyveno, dirbo ir ligonius priiminėjo tėvas Ambraziejus, 1985–1991 m. veikė memorialinė ekspozicija.

Į Kretingą sugrįžus broliams pranciškonams, 1991 m. sausio 12 d. vienuolyne surengtoje konferencijoje-minėjime buvo svarstomas tėvo Ambraziejaus beatifikacijos bylos atnaujinimas. Deja, kokie žingsniai padaryti šia linkme per pastaruosius 30 metų – oficialių duomenų nėra. Bėlika tikėtis, kad ateis laikas, kai tėvas Ambraziejus, tikras šv. Pranciškaus dvasios sūnus, sulauks kanonizacijos ir taps dar vienu mūsų tautos šventuoju.

Pagerbdami kunigą Jurgį Pabrėžą (tėvą Ambraziejų, OFS), kretingiškie 1988 m. nominavo jį Kretingos miesto Garbės piliečiu, 1989 m. grąžino jo vardą gatvei priešais Pranciškonų gimnaziją, 1993 m. skverelyje priešais bažnyčią ir vienuolyną pastatė paminklą, kurį sukūrė skulptorius Algirdas Bosas.

Kretingoje Jurgį Pabrėžą – tėvą Ambraziejų, OFS, mena ir Kretingos muziejuje veikianti krašto istorijos ekspozicija. Joje eksponuojamas pranciškonų kunigo br. Julius Sasnausko muziejui ir kretingiškiams dovanotas unikalus J. Pabrėžos raštiškas palikimas – jo skaitytų ir užrašytų 128

pamokslų rinkinys. Šalia yra tėvo Ambraziejaus sukurtas paveikslas-herbaras, kažkada tai kabojęs vienuolio celėje virš lovos. Jame senąja žemaičių tarme užrašyta „Deiws mata, cziesos biegi, smertis gienn, wiesznaste lauk“, t. y. „Dievas mato, laikas bėga, mirtis genasi, amžinybė laukia“. Tai gilia prasme turintys žodžiai, primenantys mums, kad gyvenimą turime nugyventi prasmingai, skleidami gerį ir tiesą, sąžiningai elgdami ir atlikdami mums patikėtas pareigas, visais savo gabumais ir talentais tarnaudami Dievui ir mus supantiems žmonėms.

Kalbėdami apie Jurgį Pabrėžą, mes dažniausiai regime salantiškio liaudies meistro Petro Kalendos pagal žmonių pasakojimus sukurtą portretinį biustą. Kaip jis atrodė iš tikrųjų, deja, mes nežinome, kadangi tais laikais, kai Pabrėža gyveno, fotografijos Lietuvoje dar nebuvo. O ir jo portretų neišliko. Ko gero, jų nieks ir netapė, kadangi kunigas Pabrėža tebuvo kuklus vienuolis, visą save skyręs Dievo garbinimui, sielovadai, ganytojiškai veiklai, vaikų mokymui, botanikos studijoms, žmonių sielų ir kūno gydymui.

Julius KANARSKAS
Kretingos muziejus, istorikas